

Մ.ՇՏԻԿԵԱՆ

ՎԵՆԵՏԻԿԻ ՄԽԻԹԱՐԵԱՆՆԵՐԻ «ԲԱԶՄԱՎԵՊ» ՊԱՐԲԵՐԱԿԱՆԸ

(1843 - 1993)

Ընդամենը ինը հոգուց էր բաղկացած հայազգի հոգեւորականների այն խումբը, որոնք իրենց առաջնորդի՝ Մխիթար Վարդապետ Սեբաստացու (1676-1749) գլխավորութեամբ, 1717 թուին, ոտք դրեցին Իտալիայի Վենետիկ քաղաքից հարաւ գտնուող «Սուրբ Ղազար» անունը կրող կղզին, «*հաւատաւոր եւ ազգանպաստ*» գործունէութիւն սկսելու համար: Կղզին կատարելապէս անտէր ու անբնակ, ունէր մի ջրհոր եւ մի կիսաքանդ աղօթատուն եւ նախորդ շուրջ երեք դարերի ընթացքում եղել էր «մարդկութեան ամենէն աւելի թշուառներուն՝ բորոտներուն, հիւանդներուն եւ մուրացիկ աղքատներուն» կացարան: Եւ եթէ աւելցնենք որ յիշատակուած ինը վարդապետների իրաւական կարգավիճակը բնութագրուած էր «ըստ կամու եւ ցանկութեան իւրեանց» ձեւով, այսինքն ո՛չ որ հովանաւոր եւ պաշտպան էր նրանց այս հասկացողութեան թէ՛ տնտեսական, թէ՛ հոգեւոր եւ թէ՛ պետական-Օրէնսդրական առումով, ապա մեր ասելիքը կ'ամբողջանայ:

Այսպիսի աննախանձելի սկիզբը, սակայն, ապագայի աշխատանքային գործունէութեան անորոշութիւն կամ անելիքների թերագիտակցութիւն չէր ենթադրում: Մխիթար դեռ վաղուց արդէն մշակել էր յետագայի իր ծաւալելիք դրութիւնների ծրագիրը, այսինքն՝ ստեղծել հոգեւորական թեքում ունեցող հայագիտական-մշակութային մի կազմակերպութիւն, որ իր հնարաւորութիւնների ու կարողութիւնների սահմաններում պէտք է զբաղէր կրօնական եւ հայագիտութեան բնագաւառում, իրեն ծնող ու սնող հայ ժողովրդին մտաւոր սնունդ մատակարարելով: Ինչ եղաւ Մխիթարի մշակած եւ նրա յաջորդների կողմից մեր ազգային-հասարակական կեանքում հետեւողականօրէն ներդրուած այս ուղեգիծը, որ շարունակուում է առ այսօր, հանրայայտ է եւ հանրաճանաչ ա՛յնքան, որ մանրամասնելու կամ համապատասխան մեկնաբանութիւններով ներկայացնելու կարիք չունի: Այստեղ նշենք միայն, որ այդ ուղեգիծ-աշխատանքը տարիների եւ ապա դարերի տեւողութեան ընթացքում հրաշալի կերպով արդարացրեց իրեն՝ դրուատալից գոհաբանութիւններ եւ խանդաղատանքի անեղբ վկայութիւններ կորզելով, որ բնականոն հետեւանքով էլ՝ յարաճուն հաստատակամութեամբ աւելացաւ «Մխիթարայ տան» անունն ու գիտական անբեկանելի ճանաչումը:

Իրականացնելու համար վերոյիշեալ բնոյթն ու նպատակի ուղղութիւնը կամ ծրագիր-նախագաղափարը, Մխիթար Սեբաստացին, ի թիւս ամենատարբեր բնոյթի աստուածաբանական-հայագիտական գրականութեան, շուտով ունեցաւ նաեւ ստիպողական կարիքը այդ ամենի մասին, «գրասէր եւ բանիբուն» հայորդիներին տեղեակ պահելու, իրենց հեռու-մոտիկ անելիքների, իրենց գործի ու գործունէութեան մասին նրանց հետ մշտապէս խօսք ու զրոյցի բռնուելու ո՛չ պակաս կարելոր խնդիրը: Այսպէս էր ահա, որ Մխիթարի մօտ պէտք է ծնուէր սեփական պարբերական ունենալու միտք նախագաղափարը, որ պէտք է լինէր գրաբար լեզուով, ունենար կրօնա-աստուածաբանական եւ հայագիտական թեքում, հրատարակուէր անկանոն պարբերականութեամբ, ամենայն հաւանականութեամբ երեք ամիսը մի անգամ, – եւ որ նոյնիսկ իր սեփական անունն արդէն ունէր. «Փող հաւատոյ»: Խուլ տեղեկութիւններ ունենք այն մասին, որ գործընթացը կազմակերպելու համար ստեղծուած է եղել «կարգադրիչ մարմին» իր՝ Մխիթար Սեբաստացու գլխատրութեամբ, եւ որ այդ «մարմինը» կարողացել է որոշակի քանակով նիւթեր հաւաքել հրատարակուելիք պարբերականի համար, որ նախնական բանակցութիւններ են վարուել Վենետիկի «հրատարակիչ տուներու» հետ իրենց այդ պարբերականը «տպագրելու աղագաւ», բայց մեզ անյայտ ինչ-ինչ պատճառներով լայն նախապատրաստութեամբ սկսուած այդ գործը նիւթական կերպարանք չի ստացել: Սակայն, ոյժի մեջ էր մնում հիմնական գաղափարը եւ Մխիթարեան Միաբանութեան աւանդապահ դեկավարութիւնը տարիների տեւողութեան ընթացքում՝ կարողացաւ այն երեւակել մերթ որպէս «Տարեգրութիւն, որ է յիշատակարան» (Վենետիկ, 1799-1801), մերթ որպէս «Յիշատակարան-Տարեգրութիւն» (Անդ, 1807-1808), մերթ վերջապէս՝ «Եղանակ-Բիւզանդեան - Բազմավէպ» (Անդ, 1813 – 1820)¹ ի դէպ այս երեքի խմբագիր-հրատարակիչն էլ եղել է միևնոյն անձնավորութիւնը, հանրայայտ Ղուկաս Վարդապետ Ինճիճեանը, մի քանի ուրիշ դրսեւորումներով, թե դրանցից եւ ո՛չ մէկը կարողացավ իրականացնել Միաբանութեան ներքին մտաւորական ու ազգային հասարական կեանքի ձայնափողը լինելու համախումբ նպատակը եւ բնականաբար շուտով դադրեց գոյութիւն ունենալուց: Այսպէս պէտք է շարունակուէր է՛լի մի որոշ ժամանակ, մինչեւ որ աշխարհ գար ինչպէս Մխիթարեան Միաբանութեան, այնպէս էլ ամբողջ հայ ժողովրդի գիտակցական կեանքում բախտորոշ 1843 թուականը:

¹ Սոյն պարբերականի սկզբնաւորման տարեթիւր Գարեգին Լեւոնեան, նշում է 1803 («Հայոց պարբերական մամուլը» Երևան, 1934, էջ 3), որ սխալի հետեւանք է: Տե՛ս մեր Ինճիճեան Ղուկաս, «Եղանակ Բիւզանդեան տարեգիրքը» յօդուածը, Պատմա-բանասիրական հանդէս, 1966, թիւ 2:

* * *

«Բազմավեպ, Օրագիր բնական, տնտեսական եւ բանասիրական գիտելեաց, աշխատասիրութիւն Մխիթարեան Միաբանից». այսպիսի վերտառութեամբ էր, որ 1843 թուականի կէսերին հայազգի ընթերցող ու գիտական հասարակութեան ներկայացաւ Վենետիկի Մխիթարեան Միաբանութեան՝ թիով չորրորդ պարբերականը: Անուանումը թէւ նոր չէր, բայց անսովոր էր: Անհասկանալի ա՛յնքան, որ մի քանի համար անց, յատկապէս այդ նպատակի համար գրուած, «Ծանուցում»ով, պարբերականը ընթերցողների համար մեկնաբանեց իր իսկ «Բազմավեպ» անունը, այսինքն՝ «բազում բաներ վիպող», «Բազմապիսի բաներ պատմող»:

Մտորումների տեղիք էր նաեւ հարցերի ընդգրկման այն համախումբը, որին որոշել էր անդրադառնալ պարբերականը: Որովհետեւ քննութեան առարկա դարձնել *«բնական»*, այսինքն հասարակութեան, նրա զարգացման ու ներքին օրինաչափութիւնների բացայայտման հետ կապուող հիմնահարցերը, դրա կողքին քննել, *«տնտեսական»*, խնդիրները, որոնք պէտք է ներառնէին ազգային տնտեսական կացոյթաձեւը իր օրինաչափութիւններով, «ստակի» ստացումն ու նրան շրջանառութեան մէջ դնելու օրինաչափութիւնները, դրանց հետ միաժամանակ քննութեան առարկայ դարձնել *«բանասիրական»* եւ մանաւանդ հայ բանասիրական բնագաւառի բազմակնճիռ խնդիրները, այսինքն՝ բնագրերի քննական հրատարակութիւններ, անտիկ եւ նոր շրջանի դասականների՝ այլեւայլ լեզուներից կատարուող չափածոյ եւ արձակ թարգմանութիւններ, տեսական-գրականագիտական խնդիրներին առընչուող «դատումներ» և այլն..., նման լայնանիստ ընդգրկումը հիմք էր տալիս պնդելու, որ այդպիսի՝ իրար բացառող խնդիրները մի պարբերականում մեկտեղելը չէր կարող շատ էլ խելացի ու խոհեմ քայլ համարուել: Եւ զարմանալի չէր, որ «Բազմավեպ»ի ծնունդը ողջունող մեր միւս պարբերականը, Զմիւռնիայի «Արշալոյս Արարատեան»ը ուրախութեամբ արձանագրելով հանդերձ «գրականական իր կրտսեր եղբոր» աշխարհ գալու հաճելի փաստը, մտավախութիւն էր յայտնում, որ «խնդիրներուն ընդգրկումին մեծկակութիւնը ապահովաբար, անոր կործանումին պատճառը կրնայ ըլլալ»:

Ա՛յս էր սովորեցնում հայկական պարբերականային հրատարակութեան ու այնքան երկարատեւ փորձը, սակայն իր «Բազմավեպ»ի նկատմամբ բոլորովին էլ այդ կարծիքը չունէր նրա առաջին խմբագիրը, գործունեայ ու աշխատասէր Գաբրիէլ Վարդապէտ Այվազովսկին, որն իր գիտական, մշակութային ու հասարակական գործունէութեան ամենածաղկուն տարիքում, երեսունմէկ տարեկան հասակում ստանձնել էր «խմբագրապետի» պարտականութիւնները

(խմբագրական մարմնի անդամներ՝ Հայր Ղեւոնդ Ալիշան եւ Հայր Յովհաննէս Սորկուճեան), եւ որ այդ պարտականութիւնը վարեց շուրջ վեց տարի:

Հարցն այստեղ սոսկ եւ միայն նիւթական օգնութիւնն ու օժանդակութիւնը չէր, որ բնագաւառում «Բազմավէպ»ն երբեք էլ առանձնապէս ապահովուած չեղաւ: Խօսքն այստեղ վերաբերում էր ճակատագրականօրէն կարելոր երկու այն հիմնահարցերին, որոնք մեր դամոկլէան սրի նման մշտապէս եւ սպառնալից կախուած են եղել մեր հայկական առանց բառացութեան բոլոր պարբերականների գլխին եւ որոնք առաջնահերթօրէն լուծել չկարողանալու դէպքում, նրանց խմբագիրներին մնում էր իրենց «ուղեղին, միտքին, հոգիին եւ ջիղերուն արգասիքին» (Յ.Պարոնեան) արդիւնքը հանդիսացող հոգեզուակին «մահուան» անփառունակ յուղարկաւորը դառնալ:

Հիմնահարցերից առաջինին, այսինքն իր «Բազմավէպ»ը հնարաւորին չափ բարձր գիտական մակարդակ ունեցող յօդուածագիրների ու թղթակիցների մշտական ու հաստատուն քանակակազմով ապահովելու հոգս ու ցաւից պարբերականի խմբագրական մարմինն ու նրա խմբագիրը հիմնականում երկիւղ չունէին: Վենետիկի Մխիթարեան Միաբանութիւնը անցեալ դարի սկզբներին արդէն ամենեւին էլ այն չէր ինչ որ էր նրա երանաշնորհ հիմնադրի՝ Մխիթար Սեբաստացու ժամանակ, որ իր գիտական-աշխատանքային «ակտիւում» ինչպէս արդէն ասացինք, ընդամենը ինը հոգի ուներ, որոնցից ի դէպ, բացի իրենից՝ Մխիթար Սեբաստացուց, միւսները գրչի ու մտքի մարդիկ չէին: Մեզ հետաքրքրող ժամանակաշրջանում Միաբանութիւնը ըստ ամենայն արդէն երեւակել էր իրեն եւ աշխարհին էր ներկայանում հայազգի վարժապետ-մտաւորականների այնպիսի մի պատկառելի համախումբով, որոնց մեծ անունն ու անկապտելի համբաւը լայնօրէն տարածուած էր ամէնուրեք: Յիշեալ՝ 1840ական թուականներին իրենց գրական-հայագիտական փառքի զենիթում էին Հայր Արսէն Բագրատունին՝ սկզբնական շրջանում, Հայր Գաբրիէլ Աւետիքեան, Վրոյր Որմագդանը՝ յետագայի Եդուարդ Հիւրմիզյան, Վահրամ Ռուբինեան անուամբ «պաճուճեալ»՝ Հայր Մանուէլ Զախջախեան ու «Անտիդիոս Միրիացի» կեղծանունով՝ յայտնի Հայր Եղիա Թովմաճան: Միաբանութեան մտաւոր-գիտական կեանքում արդէն ճանաչում ու անուն էին ստացել Հայր Գաբրիէլ Այվազովսկին, Հայր Պետրոս Մինասեան, Հայր Օգսենտինիոս Գուրգէնեան, Հայր Խորեն եւ Ամբրոսիոս Գալֆայեան եղբայրներ, Հայր Գրիգորիս Ճելալեան, Հայր Յակոբոս Իսավերտենց: Վերոյիշեալ ժամանակահատուածում վերջապէս, իրենց աշխատանքներով սկսել էին յայտնուել աւելի երիտասարդ սերունդի ներկայացուցիչները՝ Հայր Գարեգին Զարբհանալեան ու Հայր Յարութիւն

Գազէզեան, յետագային՝ Հայր Նորայր Բիզանդացին, Հայր Ղեւոնդ Մարգարեան, 1860 թուականներից՝ Հայր Ղեւոնդ Ալիշան, Հայր Համագասպ Թերճիմանեան, Հայր Մանուէլ Քաջունին եւ ուրիշ երախտաւորներ, թուարկումն այսպէս կարելի է շարունակել, իսկ այս ամէնը գալիս է հաւաստելու այն կարելոր փաստը, որ «Բազմավէպ» պարբերականի թիկունքին սկսած նրա առաջին իսկ համարի ժամանակներից, կանգնած էր հայ մտաւորականների այնպիսի մի պատկառելի համախումբ, որից աւելի լաւը դժուար կը լինէր երեւակայել անգամ եւ որպիսին անգոյ բաղձանք ու տեսլապաշտ երազանք մնաց հայկական հին ու նոր ժամանակների՝ առանց բացառութեան բոլոր պարբերականների ու նրանց խմբագիրների համար: Ա՛յս էր ապա, այն հիմնական պատճառը, որ «Բազմավէպ»ը սկզբից իսկ կարողացաւ հայագիտական, բանասիրական, թարգմանական, պատմահասարակական այնպիսի բարձրագոյն մակարդակ ապահովել եւ յենարան ունենալով գերազանցապէս իր երիտասարդ ու վաստակներով ծանրաբեռնուած վարդապետ, թղթակիցներուն կարողացաւ մեր մշակոյթին՝ յիշատակուած բնագաւառներում այնպիսի աննախադէպ աստիճանի հասնել, որ մէկից իսկ անկապտելի անուն ու հեղինակութիւն ապահովեց նրա համար: Եթէ արձանագրենք միայն, որ տարիների տեւողութեան ընթացքում՝ «Բազմավէպ»ում տպագրուած նիւթերի անվիճելիօրէն գերակշիռ մասը յաջողութեամբ դիմացաւ ժամանակի խստաշունչ քննութեան եւ գիտական, մասնագիտական արժէքը պահպանեց նոյնիսկ այսօր ու մեր օրերում, ապա մեր ասելիքը կ'ամբողջանայ:

Պարբերականի մշտական գոյութիւնն ապահովելու տեսակէտից հարկաւոր հասարակահայեցութեամբ ու գիտակցութեամբ չլուծուեց նաեւ միւս հարցը՝ «Բազմավէպ» եւ ընթերցող հասարակութիւն փոխյարաբերութեան հարցը, յայտնելով անշուշտ ամբողջ Միաբանութեան դիրքորոշումը, Այվազովսկին ճշտօրէն նպատակաւորեց ամսագիր այն գաղափարական միտուածութեան, եւ նրան չտուեց կրօնա-աստուածաբանական եւ եկեղեցական թեքում: Այս էր պատճառը, որ «Բազմավէպ»ը ո՛չ միայն հիմնականում չբաղուեց նման թեքում ունեցող հարցերի նեղ, մասնագիտական քննութեամբ, այլեւ ո՛չ սկզբում եւ ո՛չ էլ յետագայում իր ճակատին չունեցաւ «կրօնական» կամ «կրօնաստուածաբանական» կամ նման բնոյթի ո՛րեւէ ա՛յլ ենթախորագիր, ինչ որ առաջին հայեացքից աւելի տրամաբանական պիտի լինէր նրա համար, քանի որ հոգեւորական Միաբանութեան պարբերական էր:

Կար նաեւ «Բազմավէպ» ընթերցող հասարակութիւն, փոխյարաբերութեան մի ուրիշ կարելոր կողմ եւս, որ պարբերականի խմբագրութիւնը հաւանօրէն ներքին երկարատեւ

մտաբախումներից յետոյ, դարձեալ կարողացել էր հեռանկարային առումով ճիշտ լուծել: Պարբերականի խմբագրութիւնը եւ խմբագիրը, հանդիսանալով անշուշտ ամբողջ Միաբանութեան գաղափարական ձայնափողը, հիանալի գիտէին, որ հայ ժողովուրդը բաղկացած չէ սոսկ բանասէր, կամ գրականագէտ, գրադատներից կամ Լամարթինի, Շատոբրիանի, Ռուսայի, Լոնգֆելտի, Լամընէի գեղարուեստական ստեղծագործութիւնները որպէս հոգեւոր հանապազօրեայ սնունդ ընդունելու մակարդակին հասած ընթերցողներից, որոնք, ԺԹ դարի սկզբնական ժամանակահատուածում բացարձակ փոքրամասնութիւն էին կազմում: Կար նաեւ հողի աշխատատեղը այդ բնոյթի իր բազում հոգս ու ցաւերով, կար «տնայնագործ-ընտանեկանը» որ նոյնպէս իր բազմաբնոյթ անելիքներն ունէր ընտանիքի հետ կապուած ոչ քիչ թիւով հարցերում, կային «գործի մարդիկ», որոնց գործունէութեան ոլորտը առեւտուրն էր նիւթական շրջապտոյտն ու «դրամական արժեքին կրկնապատիկը ստանալը», կային վերջապէս, «սովորական» ընթերցողներ, որոնց համար հաճելի ու ցանկալի էր զանազան բնոյթի առանձին տեղեկութիւններ իմանալ՝ աշխարհիս չորս ծագերում տեղի ունեցած հետաքրքրաշարժ իրադարձութիւնների մասին, կամ իմանալ երգիծախառն միջադէպեր համաշխարհային անուն ու ճանաչում ունեցող մարդկանց կեանքից եւայլն: Եւ պարբերականի՝ նաեւ այս կապակցութեամբ մշակած աշխատանքային գործելակերպը աւելին ցանկանալու հիմք չի տալիս. այն է՝ գիտական, բանասիրական, թարգմանական, կրօնական եկեղեցական բնոյթի մեծարժէք ու ծանրակշիռ աշխատութիւններից զատ՝ ըստ հնարաւորին անդրադառնալ ամէն տիպի ու բովանդակութեան հարցերին, որոնք համապատասխան մակարդակն ունենալով հանդերձ, վերաբերուին ժամանակի ընկերային կեանքի գրեթէ բոլոր ոլորտներին: «Բազմավէպ»ի հենց առաջին թիւին մէջ (1843ին), օրինակ զետեղուած է Լամարթինի «Աղօթք մանկան զարթուցելոյ» բանաստեղծութեան՝ ֆրանսերէն բնագրից կատարուած գրաբար չափածոյ թարգմանութիւնը եւ նոյն համարում կայ յօդուած՝ «Շերամ սնուցելու կերպը» խորագրով: Նոյն թուականի թիւ 16ում Հայր Ղեւոնդ Մարգարեան, այսինքն՝ յետագայի Հայր Ալիշանը, «Հայոց Ազգին պարծանքները» խորագիրը կրող յօդուածում գիտական-բանասիրական մեծարժէք տեղեկութիւններ է հաղորդում Հայկ Նահապետի մասին, բայց եւ նոյն համարում Մանուէլ Սոֆեալեան յօդուած ունի «Ակոռայի ցաւին այլեւայլ դէղեր» խորագրով: «Բազմավէպ»ը 1844 թիւ 19ում՝ հրատարակում է Հայր Եղուարդ Հիւրմիւզեանի՝ պոեզիայի դերին ու նշանակութեան նուիրում տեսական, վերլուծական յօդուածը եւ նրա «Հովիւ եւ հովուուհի» գեղօնը, եւ դրանից անմիջապէս յետոյ կան յօդուածներ օդապարիկի օգտագործման, շների տարբեր տեսակների ու նրանց հանդէպ տարուող խնամքների մասին: 1847ի 12 թուում վերջապէս «Բազմավէպ»ը

հրատարակում է Հայր Ղեւոնդ Ալիշան-Նահապետի «Հայոց աշխարհիկ» բանաստեղծութիւնը, որի գրապատմական մեծ դերի մասին այստեղ խօսելն անելորդ է, եւ դրանից յետոյ՝ տեղեկութիւնները ընծուղտ կենդանու մասին, ինչպէս նաեւ բացատրուած է թէ ի՛նչ միջոցներով է ստացում երկայթը եւ այլն: Հայ հանրութեան՝ առանց բացառութեան բոլոր խաւերին ըստ իր հնարաւորութիւնների ու կարողութիւնների «Սպասաւորիչ ըլլալու» աշխատանքային այս գործելաեղանակը, «Բազմավէպ»ը աննուազ հետեւողականութեամբ շարունակեց ամբողջ ԺԹ դարի ընթացքում: Եւ այս առիթով խմբագրութեան պնդումը, որ, «Բազմավէպ»ը իր ծննդեան օրէն իսկ նպատակ ունեցած չէ երբեք *մէկ տեսակէտ եւ կամ մէկ դասակարգ* ընթերցողներու, այլ ժողովուրդը², առաւել քան ճշմարտացի էր եւ ինչպէս տեսանք, առաւել քան բնութագրական:

Իր ժողովրդին ծառայելու նպակատակադիր գաղափարով առաջնորդուող պարբերականը, բնականաբար, պէտք է որ լուծէր նրա հետ ըստ հնարաւորին ճիշտ հաղորդակցուելու, նրան մինչեւ վերջին ստորակէտը հասկանալի ու ըմբռնելի լինելու, այսինքն՝ հայոց լեզուի՝ իբր «աշխատանքային» գործամիջոցի խնդրում ճիշտ կողմնորոշուելու ամենեւին էլ ոչ դիւրընկալ խնդիրը: Գաղտնիք չէ, որ դեռ դարասկզբից ծայր առած գրաբար-աշխարհաբար հակամարտութիւնը իր յարաճուն հետողականութեամբ շարունակուում էր հենց «Բազմավէպի» հրատարակութեան առաջին իսկ տարիներին եւ դրանից շատ յետոյ է, որ մէկից անելի էին հայ ժողովրդի մտաւոր ու հասարակական կեանքում մեծ անուն ու կշիռ ունեցող մեծութիւնները, որոնք գրով եւ բանիւ կոչ էին անում երկու ձեռքով կառչել «աստուածապարզէն գրաբարից», յորդորում համոզում էին հայրենակից հայազգիներին «ի գիր արկանել» միայն գրաբարը, քանզի աշխարհաբարը ընդամենը «ռամկօրէն» էր եւ որ գրաբարի այսպիսի կրքոտ պաշտպաններ ու ջատագովներ ամենեւին էլ հազուազիտ չէին հենց իր՝ Միսիթարեան Միաբանութեան ներսում: Եւ այս պայմաններում «Բազմավէպ»ը կարողացաւ հիմնաւորապէս դիմադարձ լինել գրաբարից եւ իր մեծ ու փոքր ընթերցողներին հետ հաղորդակցելու համար ամենաբանական եւ հետեւաբար ճիշտ ձեւը դարձրեց արեւմտահայերէն լեզուն, համարձակ մի քայլ էր սա, որ թէեւ առատ նիւթ ու հիմք տուեց ընդդիմադիր մտայնութեան ներկայացուցիչներին, որոնք ոչ քիչ անգամ հանդէս եկան լեզուի երիցագոյն պարբերականը լինելու բարձր փառքն ու պատիւը: Ժամանակները ու հասարակական քաղաքական փոթորկայոյց իրադարձութիւնները, ինչպէս այս սպասելի էր ու բնական, իրենց անբեկանելի կնիքը դրեցին նրա «գոյապահպանման ընթացքին» վրայ, որի հետեւանքով էլ, սկսելով իր արդիւնապաշտ գործունէութիւնը որպէս երկշաբաթաթերթ, այն

² Կարինեան Ա.Բ., Ակնարկներ հայ պարբերական մամուլի պատմութեան, հտ. Բ, Երեւան, 1960, էջ 193:

տարիների տելոդոթիւնից յետոյ «վերաձեւուեց» իբր ամսագրի, ապա «Լոր շարք» ընդհանուր խորագրի ներքեւ դարձաւ եռամսեայ պաշտօնաթերթ, մի յայտնի ժամանակ անց, յաջորդեց վերադարձը դէպի ամսագրային պարբերացումը, ապա դարավերջի եւ դարասկզբի անագորոյն դէպքերի հարկադրական ճնշման ներքեւ, «Բազմավէպ»ը դարձաւ տարեգիրք, արդէն մեր օրերում, այսինքն քսաներորդ դարի քառասնական թուականներից սկսած, պարբերականն ստացաւ «հայագիտական, բանասիրական, գրական հանդէս» յորջորջումը, որ եւ պահպանում է մինչեւ այսօր: Պարբերականութեան բնագաւառում եղած այս մեծ ու փոքր փոփոխութիւնները սակայն, գիտական, հայագիտական բնոյթի որակական վերվայրումների խոտելի երեւոյթը չունեն իրենց մէջ: Հարիւրյիսուն մեծ ու փոքր հատորների մի ամբողջ գրադարանով հայ ժողովրդին ներկայացնող «Բազմավէպ»ը միշտ էլ կարողացել է պահպանել իր գիտական բարձր մակարդակը եւ ուրեմն այդ բնագաւառի առաջատարներից մէկը լինելու իր անկապտելի իրաւունքը: Այսօր հանդէսը պաշտօնապէս դիտուում է իբր Սուրբ Ղազարի «Հայկական կաճառի» (*Academia Armena*) անդամների գաղափարական ու գիտական խօսնակը. «Հայկական կաճառ»ի, որի հիմնադրումը դարձեալ գալիս էր անցեալ դարի 10ական թուականներից, եւ որ մշտապէս համալրուելով հայ եւ օտարազգի հայագէտների պատկառագորու փաղանգով, յարատեւում է մինչեւ այսօր: Հանդէսի խմբագրութիւնը հաստատուն կերպով շարունակում է վարել գրական-աշխատանքային այն քաղաքականութիւնը, որ ոյժի մէջ մտաւ Հայր Գաբրիէլ Այվազովսկու ժամանակներից եւ տարիների տելոդոթեան ընթացքում հիանալի կերպով արդարացրեց իրեն: Միաբանութեան անդամ տուեալ հեղինակի՝ արդէն արտուած աշխատութիւնը նախ՝ հատուածաբար հրատարակել պարբերականի էջերում, յաճախ մի քանի տարի շարունակ, եւ ապա, ընթերցողների այլեւայլ բնոյթի կարծիքները հաշուի առնելուց յետոյ այն վերահրատարակել առանձին գրքով: Այս քաղաքականութեան բնականոն հետեւանքով՝ հանդէսի ջանքերով այսօր ստեղծուել է հայագիտական, բանասիրական գրականութեան մի ամբողջ շարք, իր ինքնուրոյն՝ «Հայագիտական մատենաշար Բազմավէպ»ի, ընդհանուր վերտառութեամբ, որի ներքեւ առանձին գրքոյկներով հանդէս եկած թէ՛ հայագգի եւ թէ՛ օտարալեզու հեղինակների մեծ ու փոքր աշխատութիւնները աւելին բաղձալու համար հիմք չեն տալիս: Դրանից Հայր Պօղոս Անանեանի, Հայր Մեսրոպ Ճանաշեանի, Հայր Սահակ Ճեմճեմեանի, Հայր Տաճատ Եարսըմեանի, Գր. Պըլտեանի եւ նման էլի ուրիշների աշխատութիւնները մնայուն արժէքներ են մեր դասական հայագիտութեան անդաստանում:

«Բազմավէպ»ի հաստատուն թղթակիցներից են ֆրանսացի հայագէտ Ֆրեդերիկ Ֆեյդին ու բանասէր՝ Արտաշէս Մաթեոսեանը, ամերիկացի հայագէտ՝ Ջեմս Ռասսելը, իտալացի

բնագրագետներ՝ Ռոբերտոյ Այելոն, Ալբերտոյ Բորկինին, պատմաբան Լեոն Զուգասգեան, երաժշտագետ՝ Նիկոլոս Թահմիդեան, ձեռագրագետ՝ Յարութին Քիրտեան եւ շատ ուրիշներ: Եւ բնական է, որ աշխարհի հայութեան մտաւոր, հասարակական կեանքում արդէն իսկ հաստատուն տեղն ապահոված, որպէս հայագիտական, բանասիրական պաշտօնաթերթ՝ հայկական եւ եւրոպական համաբնոյթ հրատարակչութիւնների շարքում՝ իր պատկառելի բաժին ունեցող «Բազմավէպ»ը, տարիների իր գոյատեւման ընթացքում աստիճանաբար եւ հետեւողականօրէն պէտք է «ազատագրուէր» մեծ ու փոքր նիւթերից, որոնք անփոխարինելի եւ ուրեմն հասկանալի տուրք էին իրենց ծնող ու սնող ժամանակի հոլովոյթին եւ որոնք՝ իրենց պատմական արժէքն ու գիտա-բանասիրական նշանակութիւնը կորցրել էին հենց ժամանակի այդ հոլովոյթի աւարտի հետ:

Ժամանակի տեւողութեան ընթացքում «Բազմավէպ»ը հետզհետէ կարողացաւ հիմնաւորապէս ու վերջնականօրէն հաւաստել իրեն իբր հայագիտական ուղղութիւն ունեցող պարբերական եւ ուրեմն նախկին շրջանների ընդհանուր ու զանազան ընկերային գիտելիքների բնոյթ ունեցող գրութիւնները նրա էջերում այլեւս չէին կարող տեղ ունենալ:

Այսպիսին է «Բազմավէպ»ը՝ որպէս Վենետիկի Մխիթարեան Միաբանութեան ճանաչուած հայագիտական պաշտօնաթերթի եւ հայկական իրականութեան ամենաերկարակեաց պարբերականի՝ մեր քննելիք ժամանակահատուածում ծաւալած հայագիտական ընթացքի համառօտ բնութագրութիւնը եւ հետեւաբար Մխիթարեան Միաբանութեան գիտա-աշխատանքային եւ ազգային հասարակական գործունէութեան եւս մի կողմի բացայայտումը:

Այսօր էլ «Բազմավէպ»ը շարունակում է իր այդ մեծ գործունէութիւնը, մշակելով մեր «Հայկաբանական գիտութեանց» այն ճիւղը, որի նախակարապետն ու առաջատարը արդէն մէկուկէս դարի ընթացքում, եղել է միայն ինքը:

Մեզ մնում է յետագայ յաջողութիւններ եւ մտային նորանոր նուաճումներ ցանկանալ նրան:

Բազմավէպ, 1995, № 7

